

* Doç. Dr. Enver ÇAKAR

**CEBELE'DE İBRAHİM EDHEM MAKAMI VE VAKFI
(1547 Tarihli Evkâf Defterine Göre)**

ÖZET

Cebele'de İbrahim Edhem Makamı ve Vakfı

(1547 Tarihli Evkaf Defterine Göre)

Bu çalışmada 8. yüzyılda yaşamış meşhur sūfilerden biri olan ve mezarının Cebele'de olduğuna inanılan İbrahim Edhem adına kurulmuş bir vakfın 1547 yılında işleyişi ile gelir ve giderleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Edhem, vakıf, Cebele, Trablusşam

ABSTRACT

The Place and Waqf of Ibrahim Adham in Cabala (According to The Awqâf Defteri Dated 1547)

In this article, it was studied that the waqf founded in the name of Ibrahim Adham, using a archival document (an waqfs daftar) dated 1547. Ibrahim Adham was a famous man of mystical Islam in the 8th century. It is believed that his tomb was in Cabala.

Key Words: Ibrahim Adham, waqf, Cabala, Tripoli

Giriş

Doğu Akdeniz sahilinde ve Trablusşam'ın kuzeyinde yer alan Cebele Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve Trablusşam sancağının bir kazası olarak Osmanlı idarî teşkilatı içerisinde yerini almıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında müstakil sancak yapıncaya değin Trablusşam'a bağlı kalan Cebele'nin Trablusşam'ın diğer kazalarıyla birlikte, 1519, 1527, 1536 ve 1547 tarihlerinde olmak üzere, 4 kez tahriri yapılmıştır. Fakat bu tahrirlerden sadece birinin Evkâf ve Emlâk Defteri bulunmaktadır ki, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 586

numarada kayıtlı bulunan bu defter 1547 (hicrî 954) yılında, Haleb Defterdarı olarak da bilinen Arabistân Defterdârı Muhammed b. Ramazan'ın ma'rifetiyle Kâtip Murad tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar, Trablusşam sancağının tahririni yaptıktan sonra burada yer alan vakıf ve mülklerin isim ve gelirlerini de ayrı bir defter halinde düzenlemişlerdir. Toplam olarak 94 varak yani 188 sayfadan ibaret olan bu defterde İbrahim Edhem vakfına ait olan gelir ve gider kayıtları 4-8. varaklar arasında yer almaktadır.

İbrahim Edhem'in makamı Cebele'de yer aldığı için, daha sonra Cebele'nin müstakil sancak yapılmasıyla birlikte, onun adına kurulmuş olan vakfı da Trablusşam'dan ayrılmıştır. Bundan dolayı, Trablusşam sancağına ait evkâf ve emlâk tahrirlerinin ikincisi olan ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 551 numarada kayıtlı bulunan 1572 tarihli defterde artık İbrahim Edhem Vakfı'nın kaydı yer almamaktadır.

Evkâf defterlerinden anlaşıldığına göre, 16. yüzyılda Cebele ve onun bağlı bulunduğu Trablusşam sancağında vakıf, *hayrat* (*hayrî*) ve *evlatlık* (*zürri*) olmak üzere, iki çeşitti. Bunlardan "evlatlık" olanları mülk sahiplerinin sahibi oldukları toprakların ölümünden sonra akrabaları tarafından satılıp elden çıkarılmasını, borç için veya diyet olarak haczini ve bir dereceye kadar devlet tarafından müsaderesini ve cihaz olarak kadınlara verilmesini önlemek maksadıyla kurulmuş olan vakıflardı. Dolayısıyla evlâtlık vakıf haline sokulmuş aile mülkleri, mirasçılar arasında parçalanıp ufalanmadan, vâkıfın yani kurucusunun tayin edeceği şartlar dahilinde, daima ailenin ancak bazı temsilcilerinin istifade edebileceği bir şekilde ve nesiller halinde bütün olarak kalabilmekteydi. Bu çeşit vakıflarda vakfın geliri ancak uzak bir

* Fırat Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü - Elazığ

Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/1, Elazığ, 2003, s. 369

istikbalde, genellikle soy tükenince, bir hayırlı maksada vaat ve tahsis edilmiştir², ki, Trablusşam'da bu çeşit vakıflara çokça rastlanmaktadır.

İkincisi olan "hayrat vakıf" Osmanlı Devleti'nde en yaygın olan vakıf çeşididir. Sadece hayır maksadıyla kurulmuş olan bu çeşit vakıfların geliri kurucusu yani vâkîfi tarafından belirli bir cami, mescit, medrese, zaviye, tekke, hankâh, hastane (bimaristan), türbe ve mezar gibi yerlerin bakım ve masrafları için bağlanmıştır³. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin diğer sancaklarında olduğu gibi, Trablusşam sancağında da çok sayıda hayrât vakıf bulunmaktaydı ki, Cebele kazasındaki İbrahim Edhem vakfı da bunlardan biridir.

Bu çalışmada, mezarının Cebele'de olduğuna inanılan meşhur sufilerden İbrahim Edhem'in kısa bir biyografisi ile onun adına ancak kimin tarafından kurulduğu bilinmeyen bir vakfın 1547 tarihindeki gelirleri, vakıf çalışanları ve ücretleri ile vakfın hizmetleri konusu incelenecektir.

1. İbrahim Edhem

Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelen İbrahim Edhem⁴ Arap kabilelerinden Beni İcl veya Temim'e mensuptur. Hakkında kaynakların verdiği bilgiler çelişkili olmakla birlikte genç yaşta zühd yoluna girmeye karar verinceye kadar Horasan'da yaşadığı anlaşılmaktadır. Memleketinden ayrılmadan önce birçok hizmetçisi bulunan zengin ve itibarlı bir ailenin çocuğu olup, gaipden aldığı bir ses üzerine sahip bulunduğu bütün dünya nimetlerinden vazgeçip zühd yolunu seçmiştir. Şam, Irak, Hicaz ve Anadolu bölgelerine seyahatler yapan İbrahim Edhem Mansûre (el-Masîsa), Sûr, Kayseriye, Humus, Askalan, Beyrut, Basra, Küfe, Mekke, Medine, Kudüs, İskenderiye, Trablusşam, Antakya, Tarsus ve Maraş gibi şehirleri dolaşmış, bostan bekçiliği, ırgatlık ve değirmencilik gibi işler yapmak suretiyle de geçimini sağlamıştır⁵.

İbrahim Edhem'in Müslüman orduları ile birlikte kara ve deniz seferlerine de katıldığı, Bizanslılar'a karşı yapılan bir deniz seferi sırasında da ismi belirtilmeyen bir adada vefat ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. Ölüm yılı için muhtelif tarihler verilmekte ise de çoğu kaynaklar 778 veya 779 yılını zikretmektedirler⁶.

İbrahim Edhem'in defnedildiği yer konusunda da farklı görüşler bulunmakla birlikte, mezarının Cebele'deki bir camide olduğuna inanılmaktadır. Aslında bir kilise olan bu cami onun namı ile hala mevcuttur⁷ ve Cebele'nin en meşhur camilerinden (Câmiü's-Sultan İbrahim) biridir⁸.

1326'da Cebele'ye gelen Seyyah İbn Battûta İbrahim Edhem'in kabri civarında ortasında havuz bulunan güzel bir tekkenin mevcut olduğunu, yolcuların burada konakladıklarını ve gariplerin de burada doyduklarını anlatmaktadır. Ayrıca, halkın her yıl Şa'ban ayının onbeşinci gecesi Şam beldelerinden bu tekkeye gelip üç gün kaldıklarından, dervişlerin bu mevsimde her taraftan gelip burada toplasıklarından ve şehir dışında büyük bir çarşının kurulduğundan da bahsetmektedir⁹.

² Ömer Lütfi Barkan, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Şer'î Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıfları" *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler: 1*, İstanbul, 1980, s. 212-213. Ayrıca bkz. Margaret L. Venzke, "Aleppo's Mâlikâne-Divânî System", *Journal of the American Oriental Society*, 106/3 (1986), s. 451-469.

³ Hayrat vakıfları hakkında detaylı bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, s. 153-172; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1988

⁴ Esasen İbrahim b. Edhem olup, halk arasında artık İbrahim Edhem olarak bilindiğinden Osmanlı belgelerinde de bu adla zikredilmiştir.

⁵ Reşat Öngören, "İbrâhim b. Edhem" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (=DİA)*, 21, İstanbul, 2000, s. 293.

⁶ Reşat Öngören, "İbrâhim b. Edhem", s. 293

⁷ Fr. Buhl, "Cebele" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, III, s. 37

⁸ Abdülkerim Özaydın, "Cebele" maddesi, *DİA*, 7, İstanbul, 1993, s. 184.

⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, Çev. A. Sait Aykut, İstanbul, 2004, s. 120.

17. yüzyıl seyyahlarından olan Evliya Çelebi de İbrahim Edhem adına yapılan cami ve türbenin çok kıymetli halı, avize, çerağ, kandil ve şamdanlarla donatılmış olduğundan bahsettiği gibi, cami civarında bir hamam ile yolcuların konakladıkları büyük bir kervansarayın varlığından da bahseder¹³.

İbrahim Edhem daha hayatta iken şöhreti geniş bir çevreye yayılmış; kurduğu sohbet meclislerinde dostlarına nasihat etmiş, uzakta bulunanların sorularına cevaplar yazmıştır. Muhtelif kaynaklarda onun çok fasih konuştuğu, zaman zaman şiirler söylediği, gecelerini genellikle tefekkürle geçirip çok az uyuduğu, gündüzleri ise sürekli oruç tuttuğu ifade edilir¹⁴.

Öte taraftan, İbrahim b. Edhem'e nisbet edilen fakat babasının adıyla anılan *Edhemiyye* adlı bir tarikatın da mevcut olduğunu görmekteyiz. Fakat İbrahim b. Edhem tarikatların henüz teşekkül etmediği bir dönemde yaşadığı için *Edhemiyye* tarikatının onun tarafından kurulmadığı görüşü hakimdir. Bu tarikatın nerede ve kim tarafından kurulduğu ise bilinmemektedir. *Edhemiyye* tarikatı başlangıçta Sünnî bir tarikat olarak ortaya çıkmış ise de daha sonraları Şii-Batınî zümrelerin tesirine maruz kalmıştır¹⁵.

2. İbrahim Edhem Vakfı (1547)

İbrahim Edhem Makamı'nın ihtiyaçlarının karşılanması ve hizmet görenlerin ücretlerinin ödenmesi maksadıyla Cebele'de Osmanlılar'ın buraya gelmelerinden çok önce bir vakıf kurulmuştur. Ne zaman ve kim tarafından kurulduğu belli olmayan (ya da incelediğimiz evkâf defterinde zikredilmemiş olan) bu vakfa başta Cebele olmak üzere Trablusşam'ın birçok beldesinden muhtelif gelirler bağlanmıştır.

Aşağıdaki Tablo-1'de de görüleceği üzere İbrahim Edhem vakfı gelirleri 1547'de toplam olarak 133.668 akçe¹⁶ olup, bunun yarısından fazlası Cebele nahiyesindeki toprak mahsulleri ile cizye, nezir, sadaka, camûs (manda) ve ma'sara (zeytin ve üzüm sıkma presi ya da

atelyesi) gelirlerinden sağlanmıştır. Diğer gelirler ise yine Trablusşam'ın nahiyelerinden olan Sahyûn, Berzeye, Lazkiye, Balatnus ve Kure ile Haleb sancağına tabi olan Cebel-i Akra' nahiyesinden temin edilmiştir. Ayrıca, vakıf gelirleri arasında Memlûk döneminde bazı köyler halkından alınan ve "himâye" adı verilen bir vergi türü de mevcut olup, bu vergi Osmanlı döneminde kaldırılmıştır¹⁴.

Tablo-1 : İbrahim Edhem Vakfı Gelirleri (1547)

Gelirler	Akçe
Nahiye-i Cebele	54.658
Nahiye-i Sahyûn	5.365
Nahiye-i Berzeye	485
Nahiye-i Lazkiye	22.051
Nahiye-i Balatnus	23.398
Nahiye-i Kure	776
Nahiye-i Cebel-i Akra' der livâ-i Haleb	3.665
Besâtin ve gayrihi der nefsi-i Cebele	7.490
Ma'sara ve beytler (Cebele'de)	3.300
Cizye-i gebrân der nefsi-i Cebele	880
el-Muhassıl 'an icâre-i halibü'l-cevâmis	8.600
'An baha-i zükürü'l-cevâmis ve cildehum	2.000
Nezür ve sadakât ber vech-i tahmîn	
1.000 Himâye	
Cem'an	133.668

¹³ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*), IX, İstanbul, 1935, s. 394-396.

¹⁴ Reşat Öngören, "İbrâhim b. Edhem", s. 294.

¹⁵ Süleyman Uludağ, "Edhemiyye" maddesi, *DİA*, 10, İstanbul, 1994, s. 421.

¹⁶ Osmanlı para birimi olan akçe, gümüş madeninden basılıyordu ve 1547'de zamanın doları durumundaki bir Venedik dukası (yaldız altını veya firengi filori) 60 Osmanlı akçesine eşitti. 1572'de yüz dirhem gümüşten her biri 0,682 gr. ağırlığında 450 adet gümüş kesiliyordu (Halil Sahillioğlu, "Akçe" maddesi, *DİA*, 2, İstanbul, 1989, s. 224-227).

¹⁷ "Mukaddemâ on üç kit'a karye halkından himâye deyü birer mikdâr akçe vakfa alınurmuş hâliyâ emri şerifle külliyyen himâye ref' olunmuşdur. Min-ba'd alınmaya" , *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi, Tapu-Tahrir Defteri (=TKA, TD), nr. 586, vrk. 5^a.*

İbrahim Edhem vakfı gelirleri arasında büyük baş hayvanlardan olan mandaların da yer alması oldukça dikkat çekicidir (bkz. Tablo-1). Vakıf defterindeki kayıtlardan anlaşıldığına göre, Cebele nahiyesinde 116 adet vakıf manda (camûs) bulunmaktaydı. Bu mandaların 68 adedi yetişkin, 48 adedi de bunların yavruları (büzgâle) olup, yavru mandaların 15 adedi erkek (zeker), 33 adedi de dişi (mâde) idi¹⁵. Vakfiyesi gereği, her yıl bu vakıf mandaların zekeri yani erkek olanları satılır, dişi yavrular ile sağlıklı durumdaki anaları da güvenilir şahıslara icara verilirdi¹⁶. Burada icara yani kiralamaya konu olan ise bu mandalardan elde edilen süt, peynir ve yağ mahsulleridir. Öyle anlaşılıyor ki, sütü icara verilen mandalardan elde edilen yıllık gelir 1547'de 8.600 akçe, satılan erkek mandalardan elde edilen yıllık gelir de 2 bin akçe tutarında idi¹⁷.

Tablo-2 : İbrahim Edhem Vakfı Giderleri (1547)

Yıllık Giderler	Akçe
Erbâb-ı vezâif-i Makâm-ı Hazret-i İbrahim Edhem fi yevm: 98,5	35.460
İhracât-ı nân ve ta'am ve lâzime-i sâire	13.680
Berây-ı ta'am-ı sabbâh	16.186,5
Berây-ı ta'am-ı 'asr	13.703
Berây-ı leyâlî isneyn	4.642
Berây-ı leyâlî Cum'a	9.152
Berây-ı leyâlî Ramazân	8.624
Berây-ı 'ideyn-i mübârekeyn	1.159
Berây-ı ta'am-ı aşûra	161
Berây-ı ziyâfet-i misâfiriyet ber vech-i tahmîn	4.000
Berây-ı mübeyyiz-i evâni-i nuhâs	750
Bahâ-i hasîr ve kanâdîl ve çehsâf ? berây-ı 'ideyn	550
Bahâ-i revgan, kandil ve çeraklar için	1.520
CEM'AN masraf gayr-i ez mevâcib-i mütevellî	109.587,5
el-Bâki	24.080,5

Vakıf gelirleri türbe, cami, tekke, kervansaray, tâb-hâne ve sair te'sislerin bulunduğu İbrahim Edhem Makamı'nın ihtiyaçlarını karşılamak, burada görev yapanların ücretlerini ödemek, vakıf görevlileri ve ziyaretçiler ile yoksul halka yemek dağıtmak maksadıyla kullanılırdı.

Tablo-2'de de görüleceği üzere, İbrahim Edhem vakfı gelirlerinin toplam olarak 109.587,5 akçesi yukarıda bahsettiğimiz çeşitli hizmetler için harcanır, kalan 24.080,5 akçesi de vakfa kalırdı.

Vakıf masraflarına bakıldığında; vazife sahiplerine ödenen toplam miktarın (cihet) 35.460 akçe¹⁸ olduğu görülmektedir. Bunlar, tevliyet (mütevellilik), şeyh, nezâret (nâzırlık), kitâbet (kâtiplik), hitâbet (hatiplik), imâmet (imamlık), te'zîn (müezzinlik), kayyim (hademe), türbedâr, cüz-han, mu'arrifü'l-eczâ', noktacı, cibâyet (tahsildarlık), vekil-i harc, bevâb (kapıcı), ta'lîmü'l-Kur'an (Kur'an öğreticiliği), tabbâh (aşçı), habbâz (ekmekçi), ferrâş (hizmetçi), dekkâk (uncu), du'â-han (dua okuyan), hattâb (oduncu), değirmenci, anbarî ve kapanî gibi görevliler olup, maaşları günlük olarak hesaplanırdı. Dolayısıyla, İbrahim Edhem vakfı gelirlerinden takriben 44 nefer cihet erbabı istifade etmekteydi (bkz. Tablo-3). Başka bir ifadeyle, Cebele kasabasında yaşayan 44 aile

¹⁵"Bil'fi'il mevcûd olan cevâmîs: kebir: 'aded 68; büzgâle: 'aded 48, zekûr: 15, mâde: 33 Vakf-ı mezbûrun camûslarından hâsıl olan halîb her sâle mu'âmilin olan kimesnelere icâreye virübaşıcaları biz halîbi ve peyniri ve yağı emânet tarîkiyle zabt ideriz dirler ise istimâ olunmayub oligeldüğü üzere kâdi ve mütevellî ve şeyh ve sâir hüddâm ma'rifetleriyle icâreye virilüb sebt-i sicil ola fe-emmâ câbî olan kimseye dâima tefahhus eyleyüb mu'âmil olan kimesneye camûsları kânûn-ı mu'tâddan mütecâviz iltirmeye ta ki câmûsların ve büzgâlelerinin za'fına sebep olmaya", TKA, TD, nr. 586, vrk. 5^b.

¹⁶"Câmûshâ-i vakf-ı Makâm-ı Hazret-i İbrahim Edhem. Her sâle icâreye virilüb ve zekerini satub anasını halîb maslahatı için mu'temed kimesnelere icâreye virilir", TKA, TD, nr. 586, vrk. 5^b.

¹⁷TKA, TD, nr. 586, vrk. 5^b.

¹⁸Günlük 98,5 akçe; aylık : 98,5x30=2.955 akçe; yıllık : 2.955x12=35.460 akçe.

buradaki makama hizmet etmek suretiyle geçimini sağlamaktaydı.

Bu görevlilerin yevmiyelerine bakıldığında ise; mütevellî haricinde en yüksek ücretin (12 akçe) tekke şeyhi ile hattâba ödendiği görülmektedir. Bundan başka, nazıra 8 akçe, kâtibe 7 akçe, imam ve hâtip olanlara 5'er akçe, değirmenciye 4 akçe, câbilere 3'er akçe, tabbâh, habbâz, vekil-i harc ve türbedâr olanlara 2'şer akçe yevmiye ödenirken, diğer görevlilere de 1,5 ila 0,5 akçe arasında değişen bir ücret ödenmekteydi (bkz. Tablo-3).

İbrahim Edhem Makamı'nda dinî törenlerin, ibadet, sohbet ve eğitim hizmetlerinin ifası için başta şeyh olmak üzere imam, hatip, müezzin, Kur'an öğreticisi, cüz-han, du'â-han, mu'arraf ve hadis okuyucu¹⁹ gibi görevliler bulunmaktaydı. Bunlardan tekke şeyhi olan zatın mutlaka "sahib-i vird ve 'aziz olması" gerekiyordu²⁰.

Vakıf kaydından anlaşıldığına göre, İbrahim Edhem Makamı'nda görev yapan vekil-i harc Makamı ziyarete gelen misafirlere yer gösterdikten sonra karınlarını doyurmaları için de yemek hazırlatırdı. Makam'ın mutfağında yemeklerin hazırlanması ve pişirilmesi işleriyle ilgilenen iki aşçı (tabbâh) bulunmaktaydı. Bunlardan biri sadece dışarıdan ziyaret maksadıyla gelen misafirlere yemek hazırlamakla görevli olup, bu görevine ilaveten ekmek dağıtımını da bizzat kendisi yapardı. Diğer aşçı ise her gün için planlanmış olan yemekleri hazırlar ve pişirirdi. Tekke, mutfak ve diğer tesisler için ihtiyaç duyulan yakacak odunu teminle görevli olan hattâb (oduncu) her gün kendi eşiği ile Makam'a dört yük odun getirir ve bunun karşılığı olarak da kendisine vakıf gelirinden 12 akçe yevmiye ödenirdi. Değirmenci ise her gün ihtiyaç duyulan unu temin etmek maksadıyla yeteri miktar buğdayı kendi atıyla değirmene götürüp un haline getirdikten sonra Makam'a teslim eder, bu

hizmetine karşılık olarak da vakıftan 4 akçe yevmiye alırdı. Habbâz ise fırında fotula (fodla) adı verilen ekmeği pişirirdi.

Vakfın yönetiminden "mütevellî" sorumluydu. Tevliyet hakkını elinde bulunduran bu şahıs vakfiyedeki şartlara ve şer'î hükümlere göre vakfın işlerini idare etmekle mükellefti²¹. Ayrıca, vakfın yönetiminde mütevellînin vakıf hakkındaki tasarruflarını kontrol eden bir nâzır²² ile kayıt işlerine bakan bir kâtib ve vakfın gelirlerini toplayan 2 câbî de görev yapmaktaydı.

İbrahim Edhem Makamı'nda, yukarıda bahsettiğimiz yönetici ve memurlardan başka, kayyim, çerakçı, anbarcı, kapancı, kapıcı (bevâb), noktacı, türbedar, ferrâş ve bostancı gibi daha az maaşla çalışan görevliler de vardı. Bunlardan kayyim, mütevellî anlamında da kullanılmakla birlikte, aldığı düşük ücretten (çerakçı ile birlikte günlük 1 akçe) de anlaşılacağı üzere burada mütevellînin emri altında çalışan bir memuru ifade etmektedir²³. Diğer görevlilerden çerakçı (çerağî veya çerağcı da denilmektedir) cami ve sair yerlerdeki mum ve kandilleri yakarken²⁴, anbarcı ve kapancı yiyecek ve sair maddelerin saklandığı depolardan, noktacı inzibat işlerinden, türbedarlar da Makam içerisinde yer alan türbelerin bakım ve temizliklerinden sorumlu idiler. Yine temizlik işlerine bakan ferrâşlardan biri kervansarayın, diğeri ise tab-hâne ve tekkenin temizliği ile ilgilenirdi.

¹⁹ Hadis okumakla görevli olan bu zat her yıl üç ay boyunca (Receb, Şa'ban ve Ramazan aylarında) meşhur hadis âlimi Buharî'den hadisler okurdu, TKA, TD, nr. 586, vrk. 6^a.

²⁰ TKA, TD, nr. 586, vrk. 6^a.

²¹ Mütevellînin görev ve sorumlulukları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tabikatında Vakıf Müessesesi*, s. 225 vd.

²² Ahmet Akgündüz, aynı eser, s. 226.

²³ Ahmet Akgündüz, aynı eser, s. 225.

²⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul, 1983, s. 352.

**Tablo-3: İbrahim Edhem Vakfı
Görevlileri ve Bunlara Ödenen Ücretler**

Cihetler	Yevmiyesi (Akçe)
Cihet-i tevliyet	-
Cihet-i şeyh	12
Cihet-i nezâret	8
Cihet-i kitâbet	7
Cihet-i hitâbet	5
Cihet-i imâmet	5
Cihet-i te'zîn	2
Cihet-i te'zîn -i diğer	1,5
Cihet-i te'zîn -i diğer	1,5
Cihet-i te'zîn ve meremmet	2
Cihet-i koyyim ve çerakçı	1
Cihet-i türbedâr	2
Cihet-i eczâ-hanân (cüz-han) 10 nefer	10
Cihet-i mu'arrifü'l-eczâ' ve noktacı	1
Cihet-i kıraatı Buhârî fi selâse eşher	1
Cihet-i cibâyât	3
Cihet-i cibâyât-i diğer	3
Cihet-i vekil-i harc	2
Cihet-i bevâb ve türbedâr-ı Baba Safran ki makam-ı mezbûr içindedir	2
Cihet-i ta'limü'l-Kur'an li'l-fukarâ ve's-sıbyân	1
Cihet-i tabbâh-ı misâfir	2
Cihet-i tabbâh-ı diğer	2
Cihet-i habbâz	2
Cihet-i ferrâş-ı kerbânsaray	1
Cihet-i ferrâş-ı tâb-hâne ve tekye	1
Cihet-i dekkâk-ı gendüm beray-ı şorba	1
Cihet-i makarrîn (?) 1 Cihet-i bostancı	0,5
Cihet-i du'âhan	1
Cihet-i hattâb	12
Cihet-i değirmenci	4
Cihet-i anbârî ve kapanî	1
Yekûn gayr-i ez mevâcib-i mütevelli fi yevm	98,5
fî sene	35.460

Cihet erbabından başka, vakıf gelirlerinin önemli bir bölümü de ekmek, yemek ve sair masraflar için harcanırdı. "Fotula" adı verilen ekmeğin yapımı için günlük olarak 2,5 şunbul²⁵

buğday (hınta) kullanılırdı ki bu maksatla kullanılan yıllık buğday miktarı 900 şunbul olmaktadır. Ayrıca ekmek yapımı için yıllık 180 akçe tutarında da tuz (nemek) harcanıyordu.

Her fotula (ekmek) 80 dirhem²⁶ olup, mütevelliye cumartesi (şenbih) günü sabah ve akşam dörder çift ekmek ile ikişer aş, diğer günler ise sabah ve akşam beşer çift ekmek ile üçer aş, nâzır ve kâtibe sabah ve akşam üçer çift ekmek ile ikişer aş, sair mürtezıkaya ise sabah ve akşam birer çift ekmek ile birer aş verilir; orta kalan ekmek ve yemekler tekkede kalan fakirler ile burayı ziyaret edenlere (âyende ve revendeye) dağıtıldıktan sonra, geriye ne kalmış ise mütevelli, nâzır ve kâtib olanların nezaretinde şehirdeki a'mâ ve fakir olan halka dağıtılırdı²⁷.

²⁵ Sünbül olarak da telaffuz olunan Şunbul, W. Hinz'in tespitine göre Suriye bölgesinde (mesela Şeyzer'de) her biri 684 dirhem olan 1,5 rıtl yani 3,206 kg buğday veya yaklaşık olarak 4,16 litre hacminde bir ölçü birimi idi (Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul, 1990, s. 63). Fakat, Antakya bölgesinde bir sünbül buğdayın ağırlığı 16. yüzyılın ilk yarısında yaklaşık olarak 14,86 kg idi (Enver Çakar, XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566), Elazığ, 2003, s. 244). Dolayısıyla bu ölçü biriminin ağırlığı bölgeler arasında farklılıklar göstermekteydi.

1519 tarihli kanunnâmesinden anlaşıldığına göre Trablusşam bölgesinde hububat ölçümünde kullanılan mekkük 10 İstanbul kilesine eşitti (Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, VII, İstanbul, 1994, s. 82). Bir İstanbul kilesi 16. yüzyılda 20 okka yani 25,6589 kg buğday aldığına göre (Cengiz Kallek, "Kile" maddesi, *DiA*, 25, Ankara, 2002, s. 569), bir Trablus mekkükü de 256,589 kg buğday almaktaydı. 1545 tarihli Evkâf defterinden anlaşıldığına göre Trablus'da bir mekkük buğday 16 şunbul'a eşitti (TKA, TD, nr. 586, vrk. 6^b) ki, bu durumda bir Trablus şunbulunun 256,589 : 16 = 16,0368 kg buğday aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

²⁶ Suriye bölgesinde bir ağırlık ölçü birimi olarak dirhem'in ağırlığı 3,14 gram, Şam'da ise 3,086 gram idi (bkz. Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, s. 5).

²⁷ TKA, TD, nr. 586, vrk. 6^b, "Her fotula seksan dirhem olub mütevelliye sabâh ve ahsam beşer çift ekmek ile üçer aş ve şenbih sabâh ve ahsam dörder çift ekmek ile ikişer aş ve nâzıra ve kâtibe sabâh ve ahsam üçer çift ekmek ikişer aş sair mürtezıkaya 'ale's-seviye sabâh ve ahsam birer çift ekmek ile birer aş virilüb bâkî kalandan âyende ve revendeye ve tekyede mukîm olan fukarâyâ kifâyet mikdârı virildükden sonra ziyâde ne kalursa şehirde olan a'mâlara ve sâire fukarâyâ mütevelli ve nâzır ve kâtib ma'rifetleriyle her gün tevzî ve taksîm oluna".

Sabah kahvaltısı için, Ramazan ayı ile bayram ve aşure günleri hariç olmak üzere, kalan 327 günde her sabah pirinç çorbası pişirilir ve bunun için günlük 5 menn²⁸ pirinç (1 menn pirinç = 3,5 akçe), 6 menn et (1 menn et = 5 akçe) ve günlük 2 akçe tutarında da nohut, tuz ve soğan kullanılırdı. Sabah kahvaltısı için yapılan bir yıllık harcama miktarı ise 16.186,5 akçe idi²⁹.

İkinci vakti ('asr) yine Ramazan ayı ve bayram günleri ile Pazartesi (İsneyn) geceleri hariç olmak üzere, kalan 284 günde her gün buğday çorbası pişirilir; bu maksatla günlük 3 rub'iyye (ki bir şunbuldan rub' eksik olur) buğday (1 şunbul buğday = 15 akçe) ve 7 menn et ile 2 akçe tutarında tuz, soğan ve nohut kullanılırdı. İkinci vakti pişirilen buğday çorbası için yapılan yıllık harcama tutarı ise 13.703 akçe idi³⁰.

Pazartesi geceleri (leyâlî İsneyn) herîse (keşkek yemeği) pişirilir ve toplam 44 gün olmak üzere günlük 1,5 şunbul buğday ve 10 menn et ile 2 menn yağ (1 menn yağ = 16 akçe) kullanılır ve bunlar için yıllık 4.642 akçe harcanırdı³¹.

Cuma geceleri (leyâlî Cum'a) mukarrer olan buğday çorbası ile birlikte pilav pişirilir ve toplam 44 gün olmak üzere günlük 19 menn pirinç, 14 menn et ve 4 menn yağ ile 3 akçe tutarında soğan, nohut ve tuz kullanılır ve bunlar için yıllık 9.152 akçe harcanırdı³².

Ramazan gecelerinde her gece pilav ve zerde pişirilir; pilav için günlük 19 menn pirinç, 14 menn et ve 4 menn yağ ile 3 akçe tutarında tuz, soğan ve nohut; zerde için ise günlük 4,5 menn pirinç ve 6 menn bal (1 menn bal = 8 akçe) ile 0,5 menn yağ kullanılırdı. Ayrıca, Ramazan'ın ilk 10 günü içerisinde ve Kadir gecesinde olmak üzere 2 gece 81 akçelik helva alınarak teravih namazından sonra orada bulunanlarla fukaraya dağıtılırdı. Yine Ramazan gecelerinde teravih namazı kılınıncaya değin ve bayram gecelerinde yakmak için 72 akçe

tutarında 2 menn balmumu (şem'-i 'asel) alınırdı ki, bütün bunlar için yıllık 8.624 akçe harcanırdı³³.

Bayram günlerinde ('ideyn-i mübârekeyn= Ramazan ve Kurban Bayramları) pilav, zerde, herîse ve ekşitma? pişirilir; pilav ve zerde için 35 menn pirinç, 35 menn et ve 7 menn yağ; herîse için de 2 şunbul buğday; ayrıca her bir bayram için 2 akçe olmak üzere 4 akçe tutarında nohut, soğan ve tuz ile yine her bir bayram için 12 menn olmak üzere 24 menn tutarında da bal kullanılırdı. Çorba levazımatı için ise 80 akçe harcanırdı. Netice itibarıyla bayram günleri için yapılan masrafın yıllık tutarı 1.159 akçeye ulaşırdı³⁴.

Aşure yemeği için 1 şunbul buğday, 10 menn et, 1 menn yağ ve sair malzemeler kullanılır, bu maksatla da toplam olarak 161 akçe harcanırdı.

Bütün bunlardan başka, misafirlere verilen ziyafetler için yıllık tahminen 4 bin akçe, bakır kapların kalaylanması için (yılıda üç defa ve her defasında 250 akçe olmak üzere) 750 akçe, bayram günleri için alınan hasır, kandil ve benzeri şeyler için 550 akçe, kandil ve çıraklar için kullanılan toplam 190 menn yağ (revgan) için de 1.520 akçe masraf yapılırdı. Kandil ve çeraklar için kullanılan yağın 25 menni Ramazan ayında kullanılırken, diğer 11 ayın her biri için de 15 menn (toplam 165 menn) miktarı yağ harcanırdı³⁵.

Böylece İbrahim Edhem Makamı'nda vakfiyesi gereği yıl boyunca yapılan bütün

²⁸W. Hinz'in tespitine göre Suriye bölgesinde bir menn 819 gram ağırlığında idi (bkz. W. Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, s. 20).

²⁹TKA, TD, nr. 586, vrk. 6^b

³⁰TKA, TD, nr. 586, vrk. 6^b

³¹TKA, TD, nr. 586, vrk. 6^b

³²TKA, TD, nr. 586, vrk. 7^a

³³TKA, TD, nr. 586, vrk. 7^a

³⁴TKA, TD, nr. 586, vrk. 7^b

³⁵TKA, TD, nr. 586, göst. yer.

yemek ve sair masrafların yıllık olarak toplamı 1547 yılında 74.127,5 akçe olmaktadır³⁶.

Bütün bu vakıf kayıtlardan anlaşılacağı üzere, İbrahim Edhem Tekkesi'nde, özel gün ve geceler hariç olmak üzere, haftanın her günü vakfiyesi gereği sabah kahvaltısında pirinç çorbası, ikinci vaktinde de buğday çorbası pişirilmekte, vakıf görevlileri ve ziyaretçiler ile ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktaydı. Fakat, Müslümanlar tarafından daha hayırlı geceler olarak kabul gören Pazartesi ve Cuma geceleri ile Ramazan ayı gecelerinde farklı yemekler çıkartıldığı gibi, Ramazan ve Kurban bayramları gün ve geceleri ile yine hayırlı günlerden biri olarak kabul edilen Aşure gününde farklı yemekler çıkartılırdı. Mesela, Pazartesi gecelerinde bir çeşit keşkek yemeği olan herise, Cuma gecelerinde buğday çorbası ile birlikte pilav, Ramazan ayı gecelerinde pilav ve zerde pişirilip ikram edildiği gibi, Ramazan ayının ilk on gecesinde ve bu ayın son geceleri içerisinde yer alan Kadir gecesinde Yatsı namazından sonra kılınan Teravih namazı sonrasında ayrıca tatlı olarak helva dağıtılırdı. Ramazan ve Kurban bayramlarında ise pilav, zerde, herise ve ekşitma? pişirilir, vakıf görevlileri ile ihtiyaç sahiplerine dağıtılırdı. Yine kutsal günlerden biri olarak kabul edilen Aşure günlerinde de özel yemekler çıkartılırdı.

Sonuç

Türk ve İslam devletlerinde önemli bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumu olan vakıflar, bu işlevlerinin yanı sıra, kuruldukları bölgelerin fiziksel, iktisadî ve kültürel açılarından da inkişafını sağladılar. Bu bağlamda, meşhur mutasavvıflardan İbrahim b. Edhem adına kurulmuş olan bu hayrat vakıf da Doğu Akdeniz sahilinde yer alan ve küçük bir liman kasabası konumunda bulunan Cebele'nin inanç turizmi açısından önem kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Burada yer alan bir cami ve misafirlerin kaldıkları bir kervansarayın yanı sıra, mutfak, fırın ve yemekhanesiyle İbrahim Edhem Makamı ve bu makam adına kurulmuş olan vakfı, önceden olduğu gibi, 16. yüzyılın ortalarında da sahip olduğu gelir kaynakları sayesinde bölge halkı ve makamı ziyarete gelen misafirlere önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Osmanlılar, Cebele ve çevresine sahip olduktan sonra, İbrahim b. Edhem adına kurulmuş olan bu vakfı ve gelirlerini özenle muhafaza ettikleri gibi, burada yer alan makamın işlevini sürdürmesini de temin etmişlerdir.

³⁶TKA, TD, nr. 586, göst. yer.